

Предговор към превода на Любен Любенов “Омар Хайям. Рубайят”. Издателство “Авангард Прима”, София, 2004, с. 5-13.

Успешно завръщане при Омар Хайям след тридесет и три години

Иво Панов

В различни времена авторитетни иранисти-литературоведи многократно са изразявали своята оценка, че в поезията на източния класик Омар Хайям жанрът рубаи достига своя най-висок връх. Много са основанията за подобно твърдение. Но като че ли най-натежава обстоятелството, че в неговите четиристишия отчетливо се открояват всички характерни особености и художествени достижения, отличаващи творбите на неговите предшественици в жанра. Нещо повече, у Хайям тези особености са събрани и омесени в жилаво хомогенно тесто по такъв убедителен начин, че техният синтез ражда по същество ново качество, моделира стил, който е невъзможно да бъде сбъркан с друг. Великолепният стил на Омар Хайям.

С глъбината на прозренията, с премерената лаконичност и желязната логика на мисълта, с алегоричния си език, с изкуското прилагане на различните метрични размери, на голям брой рими – външни, вътрешни, фокусиращи, тройни, четворни..., на рефрени, както и със съвсем новите ритмико-интонационни и звукови похвати, Хайям е не само ненадминат майстор, но и новатор в жанра рубаи. Новатор по поетически стил, по тематика и по идеи, разбира се.

През далечната вече 1969 г. в книжка №10 на сп. “Септември” на българските почитатели на източната поезия са представени осемнадесет четиристишия от Хайям. Преводът е съвместно дело на двама опитни

литератори. На рано отишлия си от нас Григор Ленков, наречен “слънчевото момче” в българската литература, претворил на родния ни език творби на Пушкин, Лермонтов, Тютчев, Твардовски, Л.Мартинов, Вл. Луговской, Евтушенко и ред други. Вторият поет в екипа е видният наш преводач Любен Любенов, чийто самостоятелни преводи на “Божествена комедия” от Данте, на “Дон Жуан” от Байрон, на “Евгений Онегин” от Пушкин, на “Гарванът” от Едгар Алън По, са му донесли широка известност и не една и две престижни литературни награди.

Само трима души преди Григор Ленков и Любен Любенов са интерпретирали на български език закодираните духовни послания на персийския класик. Трима известни творци, чийто имена отдавна имат трайно запазен периметър в българското културно пространство. Става дума за Николай Райнов, Гео Милев и Леда Гео Милева. И въпреки несъмнения респект, който тези силно озвучени имена вдъхват, екипът Григор Ленков - Любен Любенов стъпва уверено на обработваното вече литературно поле и изненадващо предлага на читателите един впечатляващ, по-различен от познатия до този момент у нас Омар Хайям. Хайям лаконичен, мъдър и лиричен. Не че източният бард не е звучал по същия начин в стиховете на пионерите на хайямистиката у нас. Но тези осемнадесет четиристишия са вече много по-близко до своите персийски прототипи. Рядко са случаите, когато при поетически превод от трети език се получава толкова плътно до оригиналите звучене. И това според мен се дължи най-вече на стриктното придържане към използвания подстрочник, акуратно посочен в сп. “Септември” от преводачите като основен източник за тяхната творческа работа. И поради факта, че този превод¹, макар да има определени недостатъци, и до днес си остава едно от най-точните претворявания на Хайямовата поезия на руски език.

Загадка ще остане за нас защо Григор Ленков и Любен Любенов след такова обещаващо начало са спрели пред подстъпа към необятната вселена на източния мъдрец. Загадка, чийто отговор може би знаят само малцина...

¹ Омар Хайям. “Рубайят”, Изд. “Восточной литературы”, Москва, 1959 г.

Наистина, през 1980г. в сп. “Родна реч” е публикувано още едно, преведено от същия тандем, четиристишие от Омар Хайям. Но това съвсем не е достатъчно, за да може да се извае цялостният поетически образ на персийския класик...

Започвам толкова отдалеч, за да се опитам да намеря приемливо извинение на дълбоко смущаващото ме обстоятелство, че пиша предговор към заглавие, осъществено върху базата на моите собствени филологически преводи на рубаите на Хайям. Защото ако преди тридесет години преводите на тези деветнадесет четиристишия не бяха толкова прецизно направени чрез друг буквален превод, днес не бих имал основание да коментирам предложените ни талантиливо и точно, вече само от Любен Любенов, Хайямови четиристишия.

Ще приведа само два примера, за да илюстрирам похвалната близост между поетическия превод на Любен Любенов и персийския оригинал:

Превод Любен Любенов – рубаи №293:

В нозете на Смъртта щом спра, стаил дъха,
щом падна аз, орел ранен, то от праха
на тленната ми плът кърчаг измайсторете,
за да ме възкреси на виното лъха!

*Персийски оригинал, мои транслитерация и филологически превод –
рубаи №293:*

Dar rá-ye Aǰál čo man sarafkandé šavám,
az dást-e Aǰál čo móry parkandé šavám,
zenhár, gélam be ǰoz soráhi mákonid,
. šâyád ke čo bú-ye méy rasád, zendé šavám!

В нозете на Смъртта когато аз смирено спра,

от ръката ѝ когато падна като птица поразена,
внимавайте, не друго вий, а кана от праха ми направете,
ще оживея може би, ако на вѳното усетя аромата!

Втори пример:

Превод Любен Любенов – рубаи №196

Съдбата е скала връз мощен людски рой!
А пък Джейхун – следа от ириси безброй!
Геената – искра от безутешен вой!
А Раят – само е миг от нашия покой!

*Персийски оригинал, мои транслитерация и филологически превод –
рубаи №196*

Gardún kamári bar tán-e farsudé-ye mást!
Ĵeyhún asári ze čášm-e pألudé-ye mást!
Duzáx šarári ze áh-e bihudé-ye mást!
Ferdóws dámi ze váyt-e ásudé-ye mást!

Сводът е грѳб огънат от телата ни изнурени!
Джейхún¹ е следа от пресушените ни очи!
Искра е Адът от безутешните ни въздишки!
Раят е миг от нашето време на покой!

Ще предоставя на читателя приятната възможност сам да прецени как звучат претворените на български от Любен Любенов Хайямови строфи. А аз

¹ Джейхун – другото название на р. Амударя, използвано предимно от арабите.

ще си позволя да насоча вниманието му към някои специфики на персийското стихосложение, доловени с тънък усет от преводача и адекватно отразени в неговия труд. Какво имам предвид?

Една от съществените слабости на досегашните пресътворявания на четиристишията на Хайям у нас бе, че преводачите не успяваха да отличат двете, употребявани от персийския класик римови схеми: **аааа** и **ааба**. Дори и онези, които в ущърб на истината твърдяха, че преводите им са осъществени директно от... персийските оригинали. И прилежно обличаха всички четиристишия единствено с тройна рима. При Любен Любенов римите са предадени така, както са в персийските първоизточници. На пръсти се броят разминаванията на римата с тази от персийския оригинал, но това е напълно оправдано, защото те се появяват единствено там, където са в полза на българското звучене на строфите. Съдете сами:

Превод Любен Любенов – рубаи №164:

Той, Който е създал Света и Участта,
във нашите сърца е вложил и Скръбта!
Луноподобен лик, рубинени уста
дълбоко той е скрил в ковчега на пръстта!

*Персийски оригинал, мои транслитерация и филологически превод –
рубаи №164:*

Ánkaš, ke zamín-o čárx-o aflák nehád,
bas dáý ke bar in dél-e ýamnák nehád!
Besiyár láb-e la'lváš-o rúy čo máh,
dar zír-e zamín-o hoýý é-ye xák nehád!

Тоз, който е създал земята, и небето, и съдбата,
е вложил много мъка във скръбното сърце!

Безброй рубинени уста и ликове подобни на луна,
е сложил под земята, в ковчега на пръста!

Често употребяван от Хайям изразен похват е поставянето на редиф² в края на стиха. До днес никой от преводачите преди Любен Любенов /с едно-две изключения/ не е успял да вгради в своите преводи така органично и стриктно този често прилаган в източната поезия похват. А Любенов не само следва неотклонно редифите на оригиналите, но и умело използва пред тях тройна или четворна рима.

Превод Любен Любенов – рубаи №50

Целта на цялото ни Мироздание сме ние!
На Разума в очите му Познание сме ние!
А в тоя кръгъл свят, на пръстен скъп подобен,
Безценният рубин, без колебание, сме ние!³

*Персийски оригинал, мои транслитерация и филологически превод –
рубаи №50*

Maýsúd ze kóll-e áfarineš máyím!
Dar čášm-e xerád raván-e binéš máyím!
In dáyre-ye jahán čo angoštáriast,
mídân, tanhá negín-e náγšaš máyím!

Целта на цялото творение сме ние!
На разума в очите душата на познанието /пак/ сме ние!
Тоз кръгъл свят на пръстен е приличен,
и знайно е, че камъкът единствен и безценен върху него/пак/сме

² Редиф (рефрен) – в източната поезия - повтарящи се след римата в края на всеки стих дума или цял израз.

³ За улеснение на читателя римата в стиха е двойно подчертана, редифът е даден в курсив.

ние!

А ето и един чудесен пример за това как Любен Любенов е решил проблема с доста по-сложната четворна рима преди редифа:

Превод Любен Любенов – рубаи №156

Неясен утрешният ден остава, знай, за теб!
Забулено е бъдното – не го желай за теб!
Нетрайния пленителен миг обладай за теб!
Остатъкът от дните ти не е без край за теб!

*Персийски оригинал, моя транслитерация и филологически превод –
рубаи №156*

Emrúz tó-rå dastrás-e fardá nist,
v'andišé-ye fardát be jöz sowdá nist,
zâyé' mákon in dam, ar délat šeydá nist,
k'in bâγí-ye ómr-rå bayá peydá nist!

За теб днес утрешният ден не е достъпен,
и мислите за бъдното напразно те гнетят,
не изгървавай този миг, ако сърцето ти не е безумно,
че животът, който ти остава, не е без край!

В преводите ще срещнем и рубаи, в които не са отразени едно към едно рефрена и римите преди него, но трябва да признаем, че и аз, макар да се трудих над филологическия превод, често не успях да се справя с този проблем. За сметка на това Любен Любенов в много случаи, особено при по-музикалната четиристишия строфа, въвежда не така характерната за жанра рубаи цезура, правейки стиха доста по-мелодичен и достъпен за

възприемане. Единствено при подчертано философските рубаи преводачът, за да предаде съдържанието възможно най-точно, си е позволил по-свободен стих, но и тук със запазени редици, тройна или четворна рима. И отново стигаме до дилемата, стояща пред всеки преводач, заел се с трудната задача да интерпретира Хайямовите четиристишия. Дали да се придържа плътно към формалните елементи на стиха, което неминуемо ще се отрази на съдържанието или да съсредоточи вниманието си преимуществено върху текста, като съзнателно загърби част от използваните от Хайям поетически похвати. Естествено, най-добре е тези две линии да се успоредят, да се съчетаят дори, но дали това всякога е възможно? Струва ми се, че не. А доколко е успял да ги съчетае самият Любен Любенов, мисля че самите му преводи свидетелстват красноречиво за това.

И още един немаловажен детайл, отличаващ работата на Любен Любенов. Иде реч за звуковата организация на неговия стих. Разбира се, поради фонетичните особености на двата езика, да се пренесе алитерацията или асонанса на оригинала в българския му образ е невъзможно, но не са редки случаите, в които Любен Любенов успешно използва този похват, за да засили поетическото внушение. Ето един пример, съчетал по един чудесен начин цезура, алитерация, асонанс, четворна рима и образна система:

Превод Любен Любенов – рубаи №37

Тъй хубав е денят – ни зноен, ни студен;
на всеки цвят ликът от дъжд е освежен;
до роза славеят пак пее вдъхновен:
“Знай: вино трябва ти да пиеш всеки ден!”

*Персийски оригинал, моя транслитерация и филологически превод –
рубаи №37*

Rúzist xóš-o havá ná gármast-o ná sard,

abr az róx-e golzár hamíšuyad gard,
bolból bezabán-e hál názd-e gól-e zard
fariád hamíkonad, ke méy báyad xard!

Денят е/толкова/хубав, ни горещ, нито студен,
облакът мие праха от лика на цветята,
на своя език до жълтата роза славеят
/пак/се провиква: “Вино трябва да се пие!”

Ако съпоставим осемнадесетте рубаи, интерпретирани от Ленков и Любенов преди 30 години със сегашните майсторски претворявания на Любен Любенов, ще забележим нов, интересен и плодотворен момент в похода на преводача. Защото ако при първите преводи е видим стремежът към придържането към шестостъпния ямб с цезура след шестата сричка и предпочитането на мъжка рима, то при новите си преводи Любенов е разчупил избрания преди години от него и партньора му метрически шаблон, освободил се е от стереотипа, от придържането към едно единствено стихотворно измерение и е въвел в действие всички български стихотворни форми и видове стъпки. По този начин ритмико-интонационното многообразие на Хайямовия метрически стих, осъществен чрез различните стъпки, чрез съчетанието на дълги и кратки звукове, чрез цезурата, чрез спорадичните вътрешни, понякога фокусиращи рими, чрез външните /крайните/ тройни и четворни рими, чрез редиците и т.н. и т.н., просто е намерил свой добър поетически еквивалент у нас. Като добавим към всичко това и много точното предаване на авторовите думи, без насилие над истината можем да отсъдим, че Любенлюбеновият прецизен поетически превод на рубаите е нов момент в интерпретирането на Хайямовото наследство в България. Той прибавя съществени нюанси към красивото му звучене на български. Най-вече защото Любен Любенов е доловил с чувствителни сетива същността и неизчерпаемото багрово многообразие на Хайямовото перо, многопосочността и дълбочината на неговите послания, а

после ги е претворил на български така, както никой до този момент не е успял да стори това у нас.

Нескромно ли ще бъде, питам се, ако вметна, че се блазня от примамната и ласкаеща ме мисъл, че и моите дългогодишни усилия върху филологическите преводи на Хайям имат своя дял в радващото творческо постижение на Любен Любенов в най-новия му труд.⁴ Струва си да се зарадваме всички на появата на книгата му “Омар Хайям, Рубайят”.

⁴ Необходимо пояснение. В три от преведените от Любен Любенов четиристишия има по едно съществено различие /рубаи №25 - четвърти стих, рубаи №53 – четвърти стих и рубаи №221 – първи стих/ в сравнение с тези, публикувани в книгата ми: Омар Хайям, том I, Рубайят. Филологически превод, бележки и коментар Иво Панов, Второ преработено и допълнено издание, АИ “Проф. Марин Дринов”, Изд. “Рож”. В първите два случая причината е не добре разбран от мен персийски израз, във втория – появата на нов по-древен и достоверен вариант, който открих след излизането на книгата. Промените са отразени в Омар Хайям, Рубайят, Трето преработено издание – джобен формат. Изд. “РадарПринт”, 2002 г.